

اخلاق در جامعه اطلاعاتی

*هما ریاضی

دانشجوی کارشناسی ارشد واحد علوم و تحقیقات اهواز
مسئول کتابخانه عمومی سعدی شیراز

چکیده:

در جامعه اطلاعاتی باید به خرد که همان زیبایی روح است، پرداخت تا بتوان به تعامل و تفاهم رسید. غایت علم اخلاق کمال نفس و خوشی دیگران است و درک این حریم از طریق خود آیینی اخلاق چون اخلاق است که می تواند شکاف دیجیتالی به وجود آمده را پر کند. نه بالیدن برای داشتن ها بلکه تلاش برای به دست آوردن آنچه نداریم.

چاپ باعث رونق ارتباطات و اطلاعات شد. بشر می خواست صنعت خود را به جهانیان عرضه کند. اما کوه فکری و تنگ نظری صاحبان قدرت مانع از توسعه این صنعت عظیم در کشورهای جهان سوم شد.

کلید واژه ها: اخلاق، جامعه اطلاعاتی، شکاف دیجیتالی

مقدمه:

« زندگی نیندیشیده زندگی ارزشمندی نیست»

سقراط

ما یک «خود حقیقی» در درون مان داریم، سعادت حقیقی در نیل به درک این خود حقیقی یا «نفس» نهفته است. سقراط تاکید داشت که اخلاق آن نوع معرفت نیست که بتوان یاد داد معرفت حقیقی یا اخلاق حقیقی را باید در خود کشف کرد.

امروز مسائل اخلاقی به یکی از حادترین موضوع های مورد بحث فلاسفه تبدیل شده است.

در دنیای پرتحرک و متغیر فناوری جایگاه اخلاق کجاست؟ آیا این حوزه از اندیشه بشر همچون آزادی، مسئولیت آوراست؟ در جهانی که در آن فناوری های جنگی و پاکسازی های قومی حرف اول و آخر را می زنند، مسئولیت و وظیفه فرد در

قبال اجتماع چگونه خواهد بود؟

اخلاق در محیط تکنولوژی چه جایگاهی دارد، مسائلی چون حقوق بشر، آزادی های دیگران، محیط زیست، خانواده و جامعه همگی در دنیای دیجیتال و مجازی چه سرنوشتی در انتظارشان خواهد بود؟

اخلاق در جامعه اطلاعاتی را نمی توان در قالب کلمات در آورد. در چنین جامعه ای بیان نصایح معنا ندارد. به قول سقراط «باید به دنبال زیبایی روح بود که از سجایای انسانهای با تقواست».

در واقع انسانهای دارای دانش به معنی واقعی کلمه می توانند این زیبایی روح را به محیط مجازی منتقل کنند، چون در دهکده جهانی جای تعامل و تفاهم است نه تهاجم و برتری جویی. در چنین جامعه ای اخلاق جایگاه خاص خود دارد. اما به دوراز بایدها و نبایدها و به خود نیالیدن برای داشتن ها بلکه تلاش برای چیزهایی که نداریم و جبران کمبودها تا از قافله بشریت عقب نمانیم که نیازمند همکاری و همدلی با دیگران است.

اخلاق در جامعه اطلاعاتی:

کانت در فلسفه اخلاق تکلیف را به دو شکل تقسیم کرده یکی تکالیف قانونی یعنی آنچه موجب قوانین شده که بر مردم الزام آورمی شود و نقص آن سبب بازخواست، دادگاه ها است دوم تکالیفی که الزامش درونی و محاکمه اش به نفس انسان است. غایت علم اخلاق را برای هر کس کمال نفس و خوشی دیگران دانسته منظور از مراجع اخلاق خود است کانت «آن را خود آئینی اخلاق می داند»

اطلاعات یک منبع جهانی برای پیشرفت علمی، اقتصادی و فرهنگی هر کشور محسوب می شود. در واقع اطلاعات علمی و فنی یکی از سه رکن بنیادی برای خلاقیت و فعالیت انسان در طبیعت فراهم می کند که عبارتند از ماده، انرژی و اطلاعات.

اطلاعات کالایی است که هم ماده خام تحقیقات است و هم می تواند نیازهای معنوی و فرهنگی انسان بر آورده کند.

جامعه ای که به تفکر و اطلاعات اهمیت می دهد، در تولید و اشاعه آن برنامه ریزی و سرمایه گذاری می کند، به تفکر و پژوهش بها می دهد، دارای فرهنگی پویا و زنده است. چنین جامعه ای دارای افرادی فرهیخته و اندیشه محور است.

اطلاعات در دنیای امروز:

غرب با داشتن اطلاعات گسترده در زمینه های مختلف باعث تسلط فرهنگی، اخلاقی، زبان، آداب و رسوم خود در کشورهای در حال توسعه شده است. توسعه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی هر کشور به اطلاعات جامع و دقیق نیاز دارد.

جامعه ای که به اطلاعات نیاز ندارد همواره ایستا، بی تحرک و یکسویه است و نمی تواند مستقل باشد. برای رسیدن به استقلال نیاز به اطلاعات است. در واقع اطلاعات برای جامعه اطلاعاتی به منزله

اکسیژن برای موجود زنده است. این اطلاعات باید در خدمت اهداف ملی و توسعه همه جانبه جامعه قرار گیرد.

چون تصمیمات ما برای توسعه و استقلال با همین اطلاعات گرفته می شود، در عصر کنونی اطلاعات سلاحی نو برای کسب امتیازات به خصوص امتیازات اقتصادی و اجتماعی است. در صورتی که اطلاعات به کمک فناوری درست به کار رود، رفاه و سعادت انسانها همراه با حفظ ارزش و کرامت انسانی را به ارمغان خواهد آورد.

فناوری هدف نهایی نیست، ابزار و وسیله ای است. در استفاده از این فناوری باید اهداف و مقاصد مان روشن باشد.

آیا این فناوری و ابزار جدید ما را زودتر و سالم تر به مقصد می رساند؟

در کشورها ی جهان سوم فقر و ضعف مدیریت باعث شده تا به طرحهای ملی و اساسی توجه نکنند چون گردآوری، پردازش و اشاعه اطلاعات نیازمند درک صحیحی از فناوری جدید است.

اختراع چاپ:

اختراع چاپ درخشان ترین و برجسته ترین دستاورد بشر در طول زندگی بشر بعد از خط می باشد که ملتها را از نظر فرهنگی و در دیگر زمینه ها به هم نزدیک کرد.

توسعه ارتباطات و اختراعات فراهم آورد. اختراع چاپ در سازمانها و ساختار فرهنگی، مذهبی، سیاست و اقتصاد کشورها ی غرب تغییرات عمده ای بوجود آورد و یکی از ابزارهایی بود که تقریباً اروپائیان را بر همه کشورها ی جهان مسلط ساخت.

چاپ باعث رونق و اهمیت ارتباطات در جهان شد، چون بشر ساخته خود را می خواست به جهانیان عرضه کند.

آورند و ارزش های اخلاقی و فرهنگی ما را به چالش می کشند؟

فناوری های اطلاعات به طور اخص وسیله و ابزار صرف نیستند که تابع امیال و بازیچه ما قرار گیرند و از آن استفاده بهینه نکنیم.

باید متناسب با ساختار اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی منطقه یا جامعه ای باشد که از اطلاعات بهره می گیرند چون فناوری اطلاعات بر سیاست، ساختار، فرهنگ، اخلاق و به طور کلی روح جامعه تاثیر می گذارد.

گرچه فناوری به عنوان عامل بسیاری از نابسامانیهای دنیای کنونی معرفی شده است ولی باید انسان سازی و دانش محوری که از اهداف اساسی جامعه اطلاعاتی است را سر لوحه کار خود قرار دهد.

انسانهای مختلف را با اندیشه های متفاوت به هم فکری و گفتگوی متقابل دعوت کند تا ایده ها و اندیشه های تازه و بکر برای جهانی بهتر و خالی از خشونت و جنگ افروزی به ارمغان آورند که در واقع از خصوصیات جامعه اطلاعاتی است، جامعه ای که بر اساس تفاهم و تعامل شکل می گیرد.

پیامدهای اخلاقی:

تا یک سیستم قضایی برای جلوگیری از ارائه اطلاعات غیر اخلاقی در شاهره های اطلاعاتی بوجود نیاید، روند ارائه تصاویر مستهجن، دروغ، شایعه، افتراء و اطلاعات غیر موثق ادامه خواهد داشت.

بدین طریق به توسعه ارتباطات پرداخت تا بتواند اطلاعات خود عرضه کند تا مورد استفاده و در صورت لزوم انتقاد دیگران قرار گیرد.

با اختراع و پیشرفت صنعت چاپ فاصله بین کشورهایایی که چاپ را اختراع کرده بودند و آنهایی که وارد کننده این صنعت بودند، روز به روز افزایش یافت. چاپ خود انقلاب ارتباطی بزرگی بود که از همان آغاز خبر از تحول بزرگ فرهنگی و حتی انقلابی عظیم در غرب می داد که در فاصله ای کوتاه تأثیری غیر قابل تصور بر تمام جهان گذاشت. چاپ بسیاری از جنبه های فرهنگی، مذهبی، سیاسی و اخلاقی جهان را تغییر داد. البته بعضی از اروپائیان و واپسگرایان جهان سوم مانع توسعه صحیح آن شدند و همین امر باعث عقب ماندگی کشورهای جهان سوم از کشورهای توسعه یافته شد. آنها نخواستند یا نتوانستند آن چیزی که مورد نیاز ماست در اختیار ما قرار دهند. فراموش نشود که کوه فکری و تنگ نظری برخی از صاحبان قدرت در کشورهای جهان سوم نقش مهمی در این عقب ماندگی داشته چون قدرت خود را با این تغییرات که همراه با آگاهی مردم بود، در خطر می دیدند و زمانی هم که از این جریان استفاده کردیم از پوسته یا تفاله این جریان با عظمت بود که ما را به بیراهه کشاند و این عمل باعث شد که نه تنها پیشرفت نکنیم بلکه عقب گرد هم داشته باشیم.

فناوری و اخلاق:

استفاده از فناوری پیشرفته باید متناسب با نیازهای ما و یا با الگوهای فرهنگی و خلیقات ما باشد، در آغاز باید ظرفیتهای و توانایی های خود را همراه با پیشرفت اجتماعی و اقتصادی در نظر بگیریم. آیا این ارتباطات و فناوری جدید باعث توسعه می شوند یا زمینه انحراف ما را فراهم می

اطلاعات در شکل الکترونیکی خیلی آسیب پذیرتر و خطرناکتر از شکل واقعی شده است. از آنجا که فن آوری را نمی شود کنترل کرد، مسائل مربوط به حق مالکیت معنوی، سرقت ادبی و حریم شخصی در مقابل اعمال غیراخلاقی در معرض خطر قرار دارد. هر وقت انسان از بیرون مورد تهاجم و استبداد قرار گرفته، به درون خود رفته و روحیه اشراق و تهذیب نفس وی رشد کرده است. آیا انسان در عصر اطلاعات برای بقاء و تقاضا با همونوع خود نیازمند اشراق و تهذیبی روح است؟ وظیفه ماست که به تدوین اخلاق اطلاعاتی بپردازیم تا بتوانیم چالش های نوینی که به وسیله همین اطلاعات کنترل نشده بوجود آمده را مهار کنیم و بر اساس احترام به اطلاعات، به حفظ و نگهداری ارزش های آن پرداخته. این اخلاق باید زیست محیطی باشد و برای زیست محیط اطلاعاتی بوجود آید.

شکاف دیجیتالی (Digital Divide):

منشأ اغلب مشکلات، اخلاقی است که حاصل گذار از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی می باشد. این مشکلات به صورتی عمودی است که ما را از نسلهای گذشته جدا و بی هویت می کند. متأسفانه قدرت تکنولوژی مسئولیتهای اخلاقی لزوماً با هوشمندی و خرد اخلاقی دنبال نمی شوند. این وظیفه ماست که با جهان شگفت انگیز برخوردی متکبرانانه برای حفظ زیست محیط نکنیم. ساخته هایمان هدایت شده و خیرخواهانه باشد.

این شکاف عمودی پایان مدرنیته است، پروژه تسلط و استعمار شمال بر جنوب - که همچنان ادامه دارد - که می خواست بر هر چیزی تسلط یافته و آنرا تغییر دهد، حتی طبیعت بر آن مسلط شود چون آن را یافته خود می دانست. اما شکاف دیجیتالی شکاف افقی جدیدی است که درون انسانیت در حال بوجود آمدن است. این شکاف بسیار بدتر و خطرناکتر از شکاف عمودی است. این شکاف حد و مرز جغرافیایی خودی و بیگانه و غیره را نمی شناسد. بین تمام انسانها فاصله ایجاد می کند.

بهرتاسست بگوئیم شکاف دیجیتالی بین افراد بوجود می آید تا کشورها. این شکاف در بین افرادی دارای سواد اطلاعاتی و افراد بی سواد، بین افراد غنی از اطلاعات و افراد فقیر از اطلاعات بدون اینکه ملیت افراد را در نظر گیرد و دیگر اینکه در کجا

درواقع برای ارائه قوانین مطلوب که ضمانت اجرایی نیز داشته باشد نیازمند یک سیستم قضایی هستیم. تبلیغات غیراخلاقی برای کسب درآمدهای اطلاعاتی می تواند بصورت الکترونیکی و غیراخلاقی یک فرد را کاملاً ایزوله کند.

از موارد دیگر مشکل آفرین اخلاق، ورود افراد بدون نام و آدرس در شاهراه های و ارائه اطلاعات غیراخلاقی توسط این افراد که هنوز راه حل قانونی برای این معضل بوجود نیامده. کنترل های بوجود آمده توسط فناوری ها، بسیاری از مسائل مربوط به آزادی اندیشه مورد تهدید قرار داده و میراث فرهنگی بشریت را باید بطور آزاد به همگان منتقل کرد، در غیر این صورت امکان گسترش استبداد در شکل جدید جامعه بشریت را تهدید می کند.

امروزه استفاده اخلاقی از فناوری اطلاعات ضامن سرفرازی ما در صحنه بین المللی می شود. چرا که فناوریهایی که مناسب حال جامعه باشد توسعه را در پی خواهد داشت و نیروهای جوان و بالقوه ما را برای توسعه تواناتر می کند ولی اگر به فناوری بعنوان ابزار پیشرفت خود نگاه نکنیم آنرا به عنوان ابزار تفریح و سرگرمی بدانیم، نه تنها مصرف کننده اطلاعات مورد نیاز خود از غرب خواهیم بود بلکه با استفاده نامناسب از اطلاعات غربی که با فرهنگ ما همخوانی ندارد خود را به چالش اخلاقی کشانده ایم و برای خود سرنوشتی شوم ورق خواهیم زد. چون اندیشه امروز ما سرنوشت فردای ما را ورق می زند آنچه امروز می کاریم، فردا برداشت خواهیم کرد. پس باید به زیبا سازی روح انسانها توجه کرد.

چالش اخلاقی:

در عصر انفجار اطلاعات با سوء استفاده ها و سرقت های ادبی بی حد و حساب در محیط رایانه به راحتی می توان کارهای دیگران را جابجا یا سرقت کرد. شاید هنوز معنی و مفهوم آزادی و حریم دیگران را درک نمی کنیم و یا اینکه از مراجع اخلاقی خود که کانت آنرا «خود آیینی اخلاقی» می داند، فاصله گرفته ایم. اگر در دهکده جهانی فاصله زمانی و مکانی از بین رفته ولی ما از جهت اندیشه و همدلی از هم فاصله گرفته ایم و هر چه از نظر زمانی و مکانی بهم نزدیکتر می شویم، نسبت به هم بیگانه تر می شویم. سرعت ارتباطات که روابط مردم را دگرگون کرده و می کند و آیا در روح و اندیشه ما هم تغییر و تحول به وجود آورده؟

زندگی می کند، به وجود می آید. البته این شکاف دیجیتالی را نباید دست کم گرفت و سعی به پرشدن این شکاف کرد.

جامعه اطلاعاتی:

توسعه اخلاق اطلاعاتی و جامعه اطلاعاتی باید در راستای همدیگر رشد کند. جایی که ارتباط و همکاری به نحو منسجم و انطباق با حقوق بشر و آزادیهای بنیادی در رسانه ها شکوفا می شوند. اخلاق اطلاعاتی برای جامعه اطلاعاتی باید ارزش آنچه را که غیرمادی و غیر ملموس است، مورد توجه قرار دهد. جهان امروز با استفاده ICT نیازمند عمیق و گسترده ای به اخلاق اطلاعاتی زیست محیطی و مشارکت عمومی در ساختن جهانی بهتر از گذشته خواهد داشت. منظور تحمیل معیارها و مقررات سختگیرانه به دیگران نیست بلکه رسیدن به خود آگاهی درونی است که کانت از آن به عنوان خود آئین اخلاق یاد می کند.

اخلاق و اجتماع:

اخلاق از ضرورتها و ارزشهای اجتماعی برمی خیزد و بر مبنای آن امانت داری، اصل احترام به مردم و عقاید و نظراتشان رشد می کند. بطوری که کانت آن را یک ضرورت اجتماعی می داند که مردم باید نسبت به هم مهربان و عادلانه رفتار کنند و به حق مالکیت و حریم شخصی هم احترام متقابل بگذارند تا جامعه به ثبات و استواری برسد.

احترام به مالکیت:

آنهایی که اطلاعات را به عنوان کالا می دانند

شکاف دیجیتالی باعث ضعف، تبعیض، وابستگی و اشکال جدید استعمار می شود که باید با آنها به مخالفت برخاست.

چگونه می توان با این چالشهای اخلاقی کنار آمد؟ چون این شکاف بین افراد بوجود می آید و راه حلهای توده محور می طلبد.

طبیعتاً سایر ابداعات تکنولوژی، برای مثال انقلابهای چاپ و صنعتی شدن، عواقب اخلاقی خاص خود داشتند که برخی از آنها هنوز با ما هستند. مثل بی سوادی جهانی، آزادی بیان و اندیشه و توسعه پایدار. معضلات اخلاقی جهان امروز در مقیاسی وسیعتر از زمان و مکان رخ می دهد.

متأسفانه توسعه اخلاقی، در محیط مجازی که هیچ محدودیتی ندارد، کندتر از توسعه فناوری بوده است.

معضلات اخلاقی بوجود آمده را می توان به صورت مسائل زیست محیطی درک کرد که آسیب های جبران ناپذیری به زیست محیط بطور مداوم وارد می کند.

برای حل این مسائل به رویکرد زیست محیطی نیازمندیم که می تواند راهنمای منسجمی برای توسعه عادلانه این فضای جدید و حیات فکری جامعه باشد.

بطور خلاصه به یک اخلاق اطلاعاتی نیازمندیم، این اخلاق است که می تواند شکاف دیجیتالی را پر کند

نتیجه گیری

محیط دنیای فناوری باتمام جذابیتش هیچ احساس مسئولیتی در قبال صاحبان اندیشه و خرد ندارد و آنها حتی در معرض تهمتهای ناروا قرار دارند و رفتار بین افراد دچار تنش شده، اصل احترام اجتماعی مسئولیت اجتماعی تضعیف و به چالش کشیده شده. آیا این شبکه ها هستند که انسانها را در مقابل هم قرار داده است؟ کلینورد استول می نویسد که «شبکه ها جوامع تعاونی هستند و اینترنت یک همسایه، آنها ما را از یکدیگر جدا می کنند و درک ارزش و معنی تجربه واقعی را از ما سلب می کنند».

اگر جامعه اینترنت با جامعه واقعی تفاوت دارد ولی اجرای اصل ضرورت اجتماعی در آن نفی نمی شود. انسان باید به خرد که همان زیبایی روح سقراط است برسد. خرد مرحله ای بعد از دانش محوری است چرا که توجه به پیشرفتهای انسانی در آن مطرح است. همچنین می توان از دانش برای رسیدن به اهداف غیراخلاقی استفاده کرد اما خرد برای اهداف انسانی مفید است و راهگشای بسیاری از مشکلات انسانی می باشد. مثل اهداف کتابخانه به عنوان یک نهاد اجتماعی غیرانتفاعی که به اعضا خود فایده می رساند و در واقع به کل جامعه فایده می رساند. «خرد دانشی است که برای فایده رساندن به انسانیت به کار گرفته می شود».

عقیده دارند هرکس می تواند از تلاش فکری و ذهنی خودش استفاده کند. در مقابل هم عده ای اطلاعات را آزاد می دانند و هرکس می تواند در صورت نیاز از آن استفاده کند. نگرش عمومی استفاده از اطلاعات الکترونیکی آن را حق همه می دانند و معتقدند باید در اختیار همگان قرار گیرد.

البته اگر اطلاعات بصورت کالا درآید این امکان وجود دارد که بصورت بازارآشفته درآید و هرکس به نفع خود استفاده ابزاری می کند و امکان سرقت و سوء استفاده وجود داشته باشد که برای جامعه بسیار خطرناک است و اخلاق اجتماعی را به چالش می کشد و بهتراست که محیط الکترونیکی قانون مدون خاص خود داشته باشد تا همگان احساس امنیت کنند و امکان دسترس عموم به اطلاعات حاصل شود و زحمات فکری و ذهنی افراد در امان باشد. وقتی برای آن حقوق ویژه منظور می شود همان حق مؤلف است در عوض دیگران می توانند از حاصل فکری آنها استفاده کنند. در استفاده از ایده ها و نظرات دیگران به منظور کسب دانش، آگاهی، رفع اشکال و کشف یک ایده جدید به ایده های دیگران استناد کرد نه تنها از شأن و منزلتشان نمی کاهد بلکه باعث اعتبار و مقبولیت مدرک جدید می شود که این خود یک کار اخلاقی است و این رفتار یک ضرورت اجتماعی است. کانت می گوید «با دیگران تنها به عنوان وسیله یک رفتار نکن بلکه همیشه بعنوان هدف رفتار کن».

منابع و ماخذ

۱. رابینسون، دیو؛ گارات، مگریس (۱۳۷۹). اخلاق قدم اول. ترجمه علی اکبر مدنی عبدل آبادی. تهران: شیرازه. ص ۳۵-۳۴.
۲. تقی زاده، محمد. سیری در اندیشه های اخلاقی تهران. سرمدی. ص ۳۵۶.
۳. فیدر، جان (۱۳۸۰). جامعه اطلاعاتی. ترجمه علی رادباو و عباس گیلوری. تهران: نشر کتابدار
۴. مور، نیک. (۱۳۷۸). سیاستهای جامعه اطلاعاتی کتابداری و اطلاع رسانی. ترجمه حمید رضا جمالی مهموئی. کتابداری و اطلاع رسانی استان قدس رضوی. شماره ۳ جلد ۲. ص ۹۱-۱۰۷.
۵. حری، عباس. (۱۳۷۳). مروری بر اطلاعات و اطلاع رسانی. تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه های عمومی
۶. مونیو بدی. (۱۳۷۹). اخلاق در اطلاعات. ترجمه مهدی حسینی. فصلنامه پیام کتابخانه. سال دهم. شماره سوم. ص ۶۰.
۷. جی. انیس. (۱۳۷۶). بازسازی نظام آموزش و پرورش در عصر اطلاعات. ترجمه عباس گیلوری. فصلنامه پیام کتابخانه. سال هفتم شماره سوم. ص ۶۰-۶۱.
۸. رابین، ریچارد دی. (۱۳۸۴). مبانی کتابداری و اطلاع رسانی. مترجم: مهدی خادیمان. مشهد: کتابخانه رایانه.
۹. اخلاق در سپهر اطلاعات - مترجم علی ملائکه. قابل دسترس در: <http://www.hamsharionline.ir/news/?id=14941>
۱۰. بابائی راد. بیتا. اخلاق و اطلاعات. قابل دسترس در: http://www.bashgah.net/pages_11_html